

Dodatkowe zadania:

https://www.geografia24.eu/geo500_zadania_spol_ekon/LUDNOSC_01_test.pdf

https://www.geografia24.eu/geo500_zadania_spol_ekon/OSADNICTWO_01_test.pdf

Temat 1: Osadnictwo wiejskie i miejskie.

https://www.geografia24.eu/geo_prezentacje_rozsz_2/382_2_ludnosc_urbanizacja/r2_2_09a.pdf

Temat 2, 3: Procesy urbanizacyjne na świecie

https://www.geografia24.eu/geo_prezentacje_rozsz_2/382_2_ludnosc_urbanizacja/r2_2_10a.pdf

<https://epodreczniki.pl/b/fizjonomia-miast/P124w0ewL>

Temat 4: Podsumowanie pracy w semestrze.

Osadnictwo na świecie

Osadnictwo to proces osiedlania się ludności danego obszaru. Obok **ludności**

osiadłej występuje **ludność koczownicza** (wędrująca – chociaż ona też tworzyć może ochronne obozowiska). Skupiska domów (wielkość i kształt wynika z warunków środowiska, rodzaju zajęcia mieszkańców i potrzeb bezpieczeństwa) tworzą **osiedla**. Wraz z rozwojem cywilizacji ludzkiej i różnicowaniem się działalności człowieka ukształtowały się dwa główne typy osiedli (jednostek osadniczych):

- **wiejskie i**
- **miejskie.**

Zbiór jednostek osadniczych danego obszaru połączonych drogami, które umożliwiają przepływ ludzi towarów tworzy uporządkowaną **sieć osadniczą** tego regionu (z ośrodkami centralnymi, obsługujące ludność zamieszkałą w ich otoczeniu). Charakter tej sieci zależy od ustroju społecznego i gospodarczego tego obszaru. Odpowiadający danemu ustrojowi społeczno-gospodarczemu typ sieci osadniczej nazywamy **strukturą osadniczą**.

Zagadnieniami tymi (rozmieszczeniem osiedli, ich rozplanowaniem, funkcjami i rozwojem oraz warunkami życia mieszkańców) zajmuje się **geografia osadnictwa**. Rozwojem i strukturą miast zajmuje się gałąź geografii osadnictwa – **geografia miast**.

Osadnictwo wiejskie i formy osadnictwa wiejskiego

Wsie były pierwotnie osiedlami ludności rolniczej. Obecnie wraz z przekształceniami gospodarczymi (mniejsza ilość ludzi jest w stanie produkować więcej żywności) stają się osiedlami spełniającymi wiele funkcji – administracyjne, usługowe, przemysłowe, turystyczne (wsie letniskowe z pokojami gościnnymi, gospodarstwami agroturystycznymi i innymi domami). I tak np. w Wielkiej Brytanii chociaż rolnictwem zajmuje się tylko niewiele ponad 1% ludności aktywnej zawodowo, na wsi mieszka około 20% mieszkańców.

Największy udział ludność wsi ma do dnia dzisiejszego w krajach Afryki na południe od Sahary, w Azji Centralnej, Wschodniej i Południowej oraz na wyspach Oceanii (np. w Burundi w Afryce 90%,

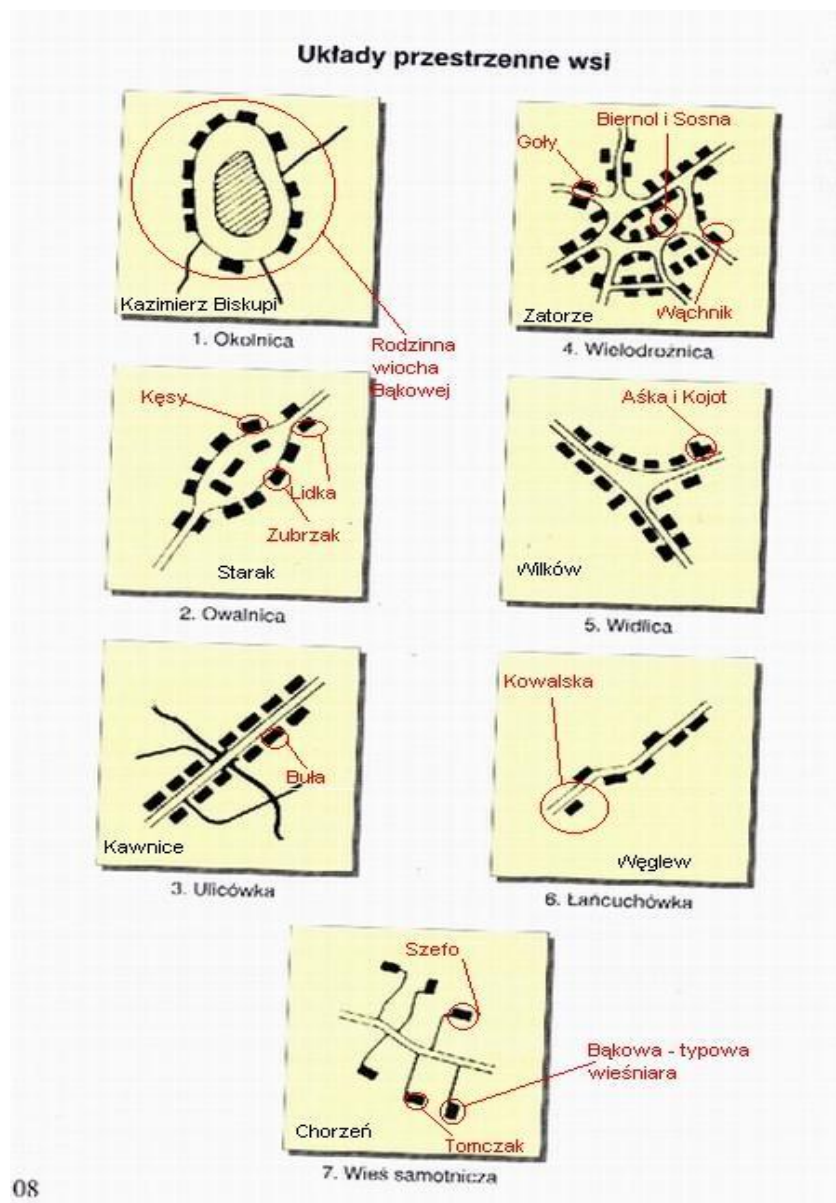
w Papui Nowej Gwinei 87% w 2012 roku). W skali świata udział ludności miejskiej i wiejskiej jest obecnie równy.

Osadnictwo wiejskie może mieć charakter:

- **rozproszony** – **osiedla samotnicze** (składające się z oddalonych od siebie gospodarstw) oraz **farmy** (zwłaszcza w Ameryce Północnej, Wielkiej Brytanii, Australii i Nowej Zelandii),
- **skupiony** – **wsie** i **przysiółki** (niewielkie skupiska gospodarstw rolnych powstające poza główną częścią wsi).

Wsie (skupiska większych społeczności ludzkich) powstawały także w społeczeństwach pierwotnych. Żyjący w Amazonii myśliwski lud Yanomami zamieszkuje w grupach 50-400 ludzi owalne domy zwane shobano. Zbudowane one są z drewna i przykryte liśćmi palmowymi otaczając palisadą plac w centrum domu/osiedla o średnicy do 100 m. Wykorzystywane są przez kilka lat a potem porzucane.

W Polsce i w Europie Zachodniej osadnictwo wiejskie (kolonizacja rolnicza) sięga czasów średniowiecza. Wtedy ukształtowały się widoczne do dziś wiejskie układy osadnicze takie jak: **ulicówka**, **wielodroźnica**, czy **okolnica**.

Miasta to jednostki osadnicze charakteryzujące się dużą gęstością zabudowy i gęstością zaludnienia, małą ilością (lub brakiem) terenów rolniczych, obecnością ludności miejskiej, zatrudnionej poza rolnictwem (przemysł i usługi) i prowadzącej specyficzny miejski tryb życia. Charakter miasta zazwyczaj kształtuje się w długiej historii.

W różnych państwach stosuje się różne kryteria odróżniające miasta od innych jednostek osadniczych. Jest nim zazwyczaj liczba ludności (np. 200 mieszkańców w Finlandii, ale 30 tys. mieszkańców w Japonii) albo prawa miejskie (w Polsce)

Miasta na świecie cechują się dużym zróżnicowaniem funkcjonalnym i fizjonomicznym.

Wyróżniamy wiele różnych rodzajów aglomeracji, a ponadto wielkie zespoły miejskie zwane megalopolis. Tak duża złożoność problemu wynika z odmiennej specyfiki różnych kręgów kulturowych.

1. Funkcje miast

Miasta istniejące współcześnie powstawały najczęściej przez stulecia. Jedynie niewielka grupa ośrodków miejskich jest młoda – powstała w XX lub XXI wieku, przy czym większość takich miejsc to dawne wsie, które uzyskały prawa miejskie – w rzeczywistości mikromiasta. Miasta co do zasady są wielofunkcyjne czyli poligenetyczne. Jednak w większości ośrodków da się wyróżnić jedną lub maksymalnie kilka funkcji dominujących. Dotyczy to zwłaszcza miast dużych o wieloletniej tradycji.

Wybrane funkcje miast:

- Administracyjna – pełnią ją miasta, w których mają siedzibę władze określonego szczebla (samorządowe lub państwowe) i takie, w których znajdują się liczne urzędy. W obrębie tej funkcji wyróżnia się także funkcję stołeczną, zależną od lokalizacji siedziby rządu i urzędów centralnych. W Polsce miastami pełniącymi tą funkcję na różnych szczeblach mogą być: Smętowo Graniczne (siedziba gminy), Starogard Gdański (siedziba powiatu), Gdańsk (miasto wojewódzkie), Warszawa (stolica), na świecie – wszystkie stolice państw. Najmłodszą z nich jest Dżuba – stolica Sudanu Południowego. Warto wspomnieć także o funkcji politycznej, którą pełnią wszystkie miasta o funkcji administracyjnej, a zwłaszcza stołecznej, ale szczególnie wyróżniają się tutaj miasta – siedziby organizacji międzynarodowych lub ważnych wydarzeń cyklicznych. Sztandarowymi przykładami mogłyby być takie ośrodki, w których zlokalizowano ważne instytucje Unii Europejskiej np. Bruksela, Strasburg, Haga. W Polsce warto wspomnieć o nietypowych przykładach takich jak Krynica-Zdrój, gdzie odbywa się światowe forum ekonomiczne.

- Usługowa – pełniona jest zwłaszcza przez takie ośrodki, gdzie można spotkać różnego rodzaju usługi wyższego rzędu. Najczęściej w obrębie tej funkcji wyróżnia się szereg pomniejszych opisanych poniżej. Dobrymi przykładami są duże miasta aspirujące do roli istotnych graczy regionalnych, w Polsce mogłyby to być np. Gdynia czy Białystok.

- Handlowa – funkcja ta w niektórych z miast stała się ona znakiem rozpoznawczym ze względu na lokalizację szczególnych wydarzeń lub obiektów. Wśród takich obiektów należy wymienić hurtownie, sklepy (zwłaszcza wielkopowierzchniowe), targowiska, giełdy towarów. W Polsce doskonałym przykładem jest Poznań (targi międzynarodowe) czy Gdańsk (obiekty

handlowe, port handlowy). Bardziej znanymi przykładami ze świata są ośrodki takie jak Mediolan, Londyn, Paryż.

- Transportowa – dotyczy zwłaszcza ważnych węzłów komunikacyjnych, miast z dużymi portami czy lotniskami. Oczywistymi przykładami są Warszawa czy Gdańsk, ale też mniejsze miasta takie jak Tczew. Na świecie warto wspomnieć o Los Angeles, Rotterdamie, Frankfurtzie czy Londynie.
- Edukacyjna – obejmuje zwłaszcza miasta z siedzibami większej ilości szkół różnej rangi. W obrębie tej funkcji można wyróżnić także funkcję akademicką pełnioną przez ośrodki ze zlokalizowanymi liczącymi się uczelniami wyższymi. Wśród przykładów warto wspomnieć o Toruniu czy Lublinie, a na świecie – Newtown, Oksfordzie czy Cambridge.
- Turystyczna – funkcja pełniona tak przez duże, jak i zupełnie małe ośrodki, cechuje takie miasta, które ze względu na walory przyrodnicze lub kulturowe są atrakcyjne dla turystów. W Polsce są tak wielki Kraków jak i mniejsze Zakopane czy Giżycko, na świecie warto wspomnieć o Barcelonie, Rzymie czy Dubaju ale też znacznie mniejszej Wenecji.
- Zdrowotna – pełniona jest z reguły przez duże miasta, siedziby liczących się klinik, ale także przez mniejsze ośrodki ze zwykłymi szpitalami powiatowymi. Dobrymi przykładami w Polsce są oczywiście Warszawa czy Kraków, a na świecie np. Berlin i Wiedeń. Szczególnym podtypem funkcji zdrowotnej jest funkcja uzdrowiskowa pełniona z reguły przez mniejsze ośrodki. W Polsce warto wspomnieć o Sopotcie, Ciechocinku czy Rabce, a na świecie – Vichy czy litewskich Druskiennikach.
- Religijna – związana jest z obecnością miejsc kultu. Pełnią ją tak duże jak i małe ośrodki – miejsca objawień, uzdrowień jak i siedziby biskupstw, a nawet parafii. W Polsce można wymienić choćby Pelplin czy Piaseczno, ale też Częstochowę czy Kraków. Dobrymi przykładami ze świata są Mekka, Rzym, Jerozolima czy Santiago de Compostela.
- Przemysłowa – funkcja pełniona przez miasta silnie zindustrializowane, siedziby fabryk i kopalni. W Polsce najwięcej takich ośrodków znajdziemy na Śląsku (Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec, Katowice), ale też w innych miejscach (Radom, Łódź). Światowe ośrodki przemysłowe to min. Saarbrücken, Manchester, Czelabińsk, Tokio.
- Obronna – funkcja odgrywająca dużą rolę w przeszłości, obecnie w zaniku. Pełniły ją miasta-siedziby twierdz i fortyfikacji. Najbardziej znanymi polskimi przykładami są Malbork, Czorsztyn czy Wałbrzych. Na świecie nie brakuje warowni w miejscach takich jak Osaka czy Brana. W większości obiekty te pełnią obecnie funkcje turystyczne.
- Metropolitalna – to z kolei nowa funkcja, która narodziła się na przełomie XX i XXI wieku. Pełnią ją duże miasta o ponadprzeciętnym znaczeniu w zakresie rozwoju nauki, nowych technologii czy finansjery. Status metropolii regionalnych mają w Polsce miasta takie jak Warszawa, Wrocław czy Gdańsk (Trójmiasto), natomiast metropoliami światowymi są np. Nowy York, Londyn, Pekin czy Moskwa.

2. Megamiasta

Niektóre ośrodki miejskie na świecie stały się tak wielkie (samodzielnie lub jako aglomeracja), że siła ich oddziaływania na otoczenie jest olbrzymia, a same mogłyby stać się oddzielnymi państwami. W 2018 r. było na świecie już 548 miast i aglomeracji liczących powyżej 1 miliona

mieszkańców oraz drugie tyle (również 548) w przedziale 0,5 – 1 mln. Wraz z upływem czasu rośnie też liczba ośrodków miejskich powyżej 10 milionów mieszkańców, które stają się Megamiastami. W 2018 r. było ich 33. Z uwagi na duży stopień oddziaływania, miasta te pełnią jednocześnie funkcje metropolitalną. Choć początkowo najwięcej dużych miast było w krajach najlepiej rozwiniętych, możliwe że z czasem powstaną one także w biedniejszych krajach na skutek zjawiska hiperurbanizacji.

Tokio uważane jest obecnie za największe miasto świata i pozostanie nim do 2030 r. (wyprzedzi je Delhi) Tokio – 37,5 mln

Pierwsze miasta pojawiły się na Ziemi stosunkowo dawno, już ok. 3500 lat p.n.e. w południowej Mezopotamii (cywilizacja sumeryjska) oraz Egipcie. Powstanie ich było możliwe dzięki osiągnięciu postępu w rolnictwie i uzyskaniu coraz większych nadwyżek żywności umożliwiających części ludności przejście do zajęć pozarolniczych. Nieprzypadkowo pierwsze miasta powstały w regionach o szczególnie sprzyjających warunkach dla rozwoju rolnictwa, w których najszybciej udało się uzyskać wystarczające nadwyżki żywności, takich jak doliny Tygrysu i Eufratu (Mezopotamia), Nilu, Indusu, Huang-ho czy Gangesu. Pomimo dalszego rozwoju i powstawania coraz większej liczby miast na wszystkich zamieszkałych kontynentach skupiały one stosunkowo niewielki odsetek ogółu ludności świata. Jeszcze na początku XIX wieku mieszkańcy miast stanowili według szacunków ok. 3% ogółu ludności świata. Dopiero rozwój przemysłu (industrializacja) zapoczątkowany w Europie na przełomie XVIII i XIX w. spowodował gwałtowny napływ ludności wiejskiej do miast, w których rozwijające się zakłady przemysłowe potrzebowały dużej ilości siły roboczej.

Procesy urbanizacyjne

Gwałtownie postępująca urbanizacja jest jednym z najbardziej charakterystycznych procesów demograficznych, społecznych i ekonomicznych współczesnego świata. **Urbanizacja** polega na wzroście demograficznym i przestrzennym istniejących miast oraz powstawaniu nowych ośrodków miejskich i przekształcaniu się wsi w miasta. Spowodowana jest głównie rozwojem przemysłu oraz handlu i usług. Towarzyszy jej duża fala migracji ludności wiejskiej do miast, co w konsekwencji prowadzi do wzrostu odsetka ludności miejskiej w ogólnym zaludnieniu kraju lub regionu. **Wskaźnik urbanizacji**, czyli procentowy udział ludności miejskiej w stosunku do ogółu ludności danego obszaru (kraju, regionu), jest podstawowym miernikiem zaawansowania tego procesu.

Wyróżnia się cztery główne aspekty (płaszczyzny) urbanizacji:

- **demograficzny**, polegający na przemieszczaniu się ludności ze wsi do miast oraz wzroście ludności miejskiej;
- **ekonomiczny**, wyrażający się w stopniowym wzroście liczby ludności zatrudnionej w zawodach pozarolniczych;
- **przestrzenny**, polegający na rozroście terytorialnym obszarów zurbanizowanych poprzez rozwój przestrzenny istniejących oraz powstawanie nowych miast;
- **społeczny**, polegający na przejmowaniu przez ludność miejskiego stylu życia, umiejętności korzystania z urządzeń miejskich, zmianie modelu rodziny.

Zmiany wartości wskaźnika urbanizacji wg głównych regionów świata w latach 1950-2000 oraz prognoza dla roku 2010 i 2030

Regiony	wskaźnik urbanizacji (%)						prognoza	
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2030
Świat	29,8	33,7	36,8	39,6	43,5	47,2	51,5	60,2
Afryka	14,7	18,5	23,1	27,4	31,8	37,2	42,7	52,9
Azja (bez Rosji)	17,4	20,8	23,4	26,9	32,3	37,5	43,0	54,1
Ameryka Łacińska	41,9	49,5	57,6	65,1	71,1	75,4	79,0	84,0
Ameryka Północna	63,9	69,9	73,8	73,9	75,4	77,4	79,8	84,5
Australia i Oceania	61,6	66,6	71,2	71,6	70,8	74,1	75,7	77,3
Europa (z Rosją)	52,4	58,0	64,6	69,4	72,1	73,4	75,1	80,5

W roku 2000 w miastach mieszkało ponad 47% ogółu ludności świata a prognozy ONZ zakładają, że w 2007 r. wskaźnik ten osiągnie 50%. Najbardziej zurbanizowanymi regionami były: Ameryka Północna, Europa, Ameryka Łacińska i Australia z Oceanią, w których ponad 70% ogółu ludności mieszkało w miastach. Najslabiej zurbanizowane pozostawały nadal Afryka i Azja. Wynika to głównie ze słabego rozwoju przemysłu w tych regionach oraz ogólnego niskiego poziomu rozwoju gospodarczego. Wysoki poziom urbanizacji (powyżej 70% ogółu ludności) osiągnęła większość państw Europy Zachodniej, Ameryki Pn. i Pd., kraje arabskie Zatoki Perskiej, Australia, Nowa Zelandia, Japonia oraz Korea Pd.

Analizując historyczne stadia rozwoju miast, wyróżnia się **cztery fazy procesu urbanizacji**:

1. **urbanizację wstępną** polegającą na napływie i koncentracji ludności w miastach, a szczególnie ich centralnych częściach;
2. **suburbanizację**, która zachodzi w miarę dalszego wzrostu ludności miast i przejawia się w rozwoju obszarów podmiejskich (suburbii), do których napływa ludność wiejska, a także część ludności zamieszkująca w dzielnicach centralnych. Śródmieścia miast zaczynają się stopniowo wyludniać, a rozrastają się przedmieścia, co prowadzi do powstania i rozrostu aglomeracji;
3. **dezurbanizację (kontrurbanizację)**, w której dochodzi do gwałtownego odpływu ludności i wyludnienia się dzielnic centralnych. Mieszkańcy przenoszą się na dalekie przedmieścia, co z czasem może doprowadzić do zmniejszenia się zaludnienia całej aglomeracji. Odpływ ludności związany jest z jednej strony z przenoszeniem poza miasto zakładów przemysłowych, a z drugiej z poszukiwaniem atrakcyjniejszych miejsc zamieszkania. Powoduje to dalszy rozrost przestrzenny obszarów zurbanizowanych;
4. **reurbanizację**, w której nadal postępuje rozrost przestrzenny obszarów zurbanizowanych i tworzenie się rozległych obszarów metropolitalnych i megalopolis. W fazie tej dochodzi również do modernizacji i odrodzenia się centrum miasta w wyniku procesów rewitalizacji, co sprawia, że odnowione dzielnice śródmiejskie znów stają się atrakcyjnym miejscem zamieszkania i przenosi się do nich część mieszkańców przedmieść.

W wyniku procesu urbanizacji dochodzi do powstania charakterystycznych skupisk (zespołów) miejskich, takich jak:

Aglomeracja monocentryczna (aglomeracja)– jest to zespół miast położonych blisko siebie, powiązanych komunikacyjnie i funkcjonalnie, składający się z jednego dużego miasta oraz obszaru podmiejskiego, w którym znajdują się mniejsze miasta określane mianem satelitarnych (np.: aglomeracja Paryża, Londynu, Warszawy);

Aglomeracje policentryczna (Konurbacja)– jest to zespół sąsiadujących ze sobą miast powiązanych komunikacyjnie i często pełniących podobne funkcje, bez wyraźnie dominującego

ośrodka (miasta mają podobną liczbę ludności). Konurbacje tworzą się głównie w rejonach wydobywania surowców mineralnych, np. Zagłębie Ruhry, Donieckie, Górny Śląsk;

Megalopolis – rozległy region (strefa) zurbanizowany powstały w wyniku przestrzennego rozrastania i połączenia się kilku lub kilkunastu aglomeracji lub konurbacji. Obecnie wyróżnia się np.:

- **megalopolis północno-wschodniego wybrzeża USA**, w którego skład wchodzi m.in. aglomeracje: Bostonu, Nowego Jorku, Filadelfii, Baltimore i Waszyngtonu, a zamieszkuje je ponad 43 mln mieszkańców;
- **megalopolis Wielkich Jezior w USA i Kanadzie**, obejmujące m.in. aglomeracje Chicago, Detroit, Cleveland, Buffalo i Toronto, zamieszkiwane przez ponad 31 mln mieszkańców;
- **japońskie megalopolis (Nippon Megalopolis)**, obejmujące m.in. aglomeracje: Tokio, Nagoja, Osaka, Hiroszima, Fukuoka-Kitakiusiu, zamieszkiwane przez ponad 75 mln mieszkańców.

Typy aglomeracji

W wielu krajach proces urbanizacji doprowadził do powstania dużych zespołów miejskich. Należą do nich aglomeracja monocentryczna i aglomeracja policentryczna, nazywana również konurbacją.

ośrodek centralny
miasta satelity

Aglomeracja monocentryczna składa się z dużego, wyraźnie dominującego miasta (ośrodka) centralnego i otaczającej go strefy podmiejskiej, w której skład wchodzi pobliskie mniejsze miasta, nazywane satelitami (np. aglomeracja londyńska, paryska, moskiewska, a w Polsce – warszawska czy krakowska).

ośrodki równorzędne

Aglomeracja policentryczna (konurbacja) składa się z kilku dużych miast podobnej wielkości, bez ośrodka dominującego. Funkcje poszczególnych miast uzupełniają się dzięki dobrze rozwiniętej sieci komunikacyjnej (np. ukraińskie Zagłębie Donieckie, niemieckie Zagłębie Ruhry, a w Polsce – Górnośląski Okręg Przemysłowy).

